

17. Першодрукар Іван Федоров та його послідовники на Україні (XVI – перша половина XVII ст.): Збірник документів / Упоряд. Я.Д.Ісаєвич та ін. – К.: Наук. думка, 1975. – 344 с.
18. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. – Львів: Ін-т Українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2002. – 520 с.
19. Лямент дому княжат Острозьких... – Дермань, після 2.XII 1603. – 10 арк.
20. Мелетій (Пігас). Лист... – Дермань, 6.II. 1605. – 41 арк.
21. Огієнко І. Князь Костянтин Острозький і його культурна праця. Історична монографія. – Вінніпег, 1958. – 216с.
22. Луговцова С. Освещение личности и деятельности князя Василия-Константина Острожского в контексте преподавания исторических дисциплин в учебных заведениях Республики Беларусь // Наукові записки. Історичні науки. Матеріали Міжнародної наукової конференції «Князь Василь-Костянтин Острозький в історії України та Європи» – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип.13. – 2008. – С.86-93.
23. Макарий (Булгаков), еп. Винницький. История русской церкви: Т. I–XII.– СПб.: Типография Р.Голике, Невский, №106, 1879. – Т.IX: История Западно-Русской или Литовской митрополии. 1458–1596 гг. – 688 с.

Хаврук Я. ДЕРМАНСКИЙ ЦЕНТР В КОНТЕКСТЕ РЕЛИГИОЗНО-КУЛЬТУРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КНЯЗЯ В.К. ОСТРОЖСКОГО

В статье рассматривается дерманский центр в контексте религиозно-культурной деятельности князя В.К. Острозького.

Ключевые слова: дерманский центр, религиозно-культурная деятельность, князь В.К. Острозьский.

Havruk J. THE CENTER OF GERMAN IN THE CONTEXT OF RELIGIOUS AND CULTURAL ACTIVITIES OF V.K. OSTROZHSKY

In the article is examined the religiously cultural concentration in the context of religiously cultural activity of prince V. K. Ostrozky.

Key words: religiously cultural concentration, religiously cultural activity, prince V. K. Ostrozky.

УДК 930.2(477.43)»19»(092)

С.С. Калуцький

В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПИНСЬКИЙ ПРО СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ СЕРЕДИНИ XVII СТ. В УМОВАХ ВЗАЄМОВПЛИВУ СХОДУ ТА ЗАХОДУ

У статті зроблено спробу висвітлити бачення В. Липинським процесу формування політичної еліти Української держави середини XVII ст. в умовах взаємного впливу цивілізації Заходу і Сходу. З'ясовано ставлення дослідника до західної культури, яку він вважав найоптимальнішою для державності України, і східної, що, на думку дослідника, принесла немало деструктивних явищ. Розкрито розуміння істориком процесу європеїзації кращих представників українського козацтва і перетворення їх на провідну верству держави – аристократію (у розумінні вченого).

Ключові слова: Схід, Захід, еліта, В. Липинський, Великий кордон, шляхта, старшина, козацтво.

Значення політичної еліти для розвитку держави переоцінити складно. Тому й інтерес дослідників до вивчення цієї проблеми зберігається завжди. Зараз існує уже значна кількість літератури, присвяченої проблемам історії станів (шляхти, козацької старшини) та діяльності окремих особистостей, що відігравали провідну роль в українському державотворенні. Проте залишаються аспекти, які потребують подальшого наукового дослідження. Одним із них є становлення еліти держави Богдана Хмельницького в умовах цивілізаційного впливу Сходу та Заходу (Великого кордону). На жаль, з цієї проблеми спеціальних праць поки що немає. Історики її висвітлювали лише в контексті дослідження Великого кордону, що проходив територією України і мав відчутний, а іноді і вирішальний, вплив на розвиток державності,

етнічного складу, ментальності населення.

Одним із перших, хто звернув увагу на питання співіснування на території України західної та східної цивілізацій, був Михайло Грушевський [1, с. 12 - 13]. Цю тему досліджували також Іван Лисяк-Рудницький [2], Ярослав Дашкевич [3; 4; 5; 6], Віктор Брехуненко [7], Сергій Леп'явко [8]. Проблеми розуміння відомим істориком (а також і політологом) В'ячеславом Липинським впливу західної (європейської) та східної (азійської) культур на розвиток Української держави середини XVII ст. торкалися Я. Дашкевич [9, с. 459]; Олександр Реснт [10, с. 126] та Олексій Ясь [11].

Для її подальшого вивчення спробуємо на основі аналізу праць В. Липинського з'ясувати бачення дослідником особливостей взаємного впливу східної і західної цивілізацій на території України в середині XVII ст., зрозуміти ставлення історика до кожної із культур, розкрити особливості процесу становлення політичної еліти держави Б. Хмельницького в трактуванні науковця.

Праці В. Липинського свідчать про негативне ставлення історика до тих суспільних традицій, які українці запозичили зі східної цивілізації. І у своїх переконаннях він вкрай категоричний. Для нього європейська (західна) культура приносила на українські землі лише позитивні явища, а азійська (східна) – негативні. Характеризуючи обидві, вчений дуже часто використовує метафори «степу» (кочова східна цивілізація) та «плугу» (землеробська західна) [12; 11, с. 85, 87].

На жаль, поки що не з'ясовано причини такої категоричності В. Липинського в оцінках цивілізацій Заходу і Сходу. Цілком імовірно, що на нього мав вплив М. Грушевський (у нього можна натрапити на подібні думки), з яким історик співпрацював як до Першої світової війни, так і перебуваючи в еміграції [7, с. 456 - 457]. Прикметно, що антагонізм між «степом» та «плугом» не спостерігається в праці В. Липинського «Участь шляхти у великому українському повстанні під проводом гетьмана Богдана Хмельницького». Він з'являється уже у виданій на еміграції «Україні на переломі» [13; 12]. О. Ясь стверджує, що негативне ставлення науковця до впливів Сходу на Україну пояснюється неприємними враженнями від анархії мас, вбивств і пограбувань під час Першої світової війни та українських визвольних змагань [11, с. 87].

Носіями західної культури в Українській державі, на думку В. Липинського, були покаячана «руська шляхта», городове козацтво, заможні міщани та православне духовенство. Найактивнішими західноєвропейськими державотворчими суспільними групами стали шляхтичі і козаки [12, с. 16, 20]. На переконання історика, саме шляхетство принесло в Україну такі основи європейської цивілізації як приватна власність на землю та римське право, що її узаконювало [12, с. 88, 128 - 129]. Ці норми перейняло заможне козацтво. Окрім них, козаки засвоїли суспільну мораль європейського лицарства. Дослідник переконаний, що, «якщо мати на увазі отой лицарський західноєвропейський дух, оту станову «військову лицарську честь», то не тільки старшина, але й послідній козак Війська Запорозького був абсолютно рівним не тільки шляхті польській, а й усьому західноєвропейському лицарству» [12, с. 117].

Саме городова козащина, що почала формуватися як стан, згідно з переконаннями Липинського, за сто років до виступу Б. Хмельницького стала провідною верствою його держави, прийнявши у свої ряди покаячених українських шляхтичів, сміливішу і свідомішу частину міщан та селян. Причиною державотворчої активності та сили городових козаків, на думку дослідника, була їх заможність. «Це був клас економічно продукуючий, – зазначає історик, – з експлуатації природних багатств степової південної України, живучий – а заравом стан лицарський, військовий, що весь час із шаблею в руках мусів здобутки своєї праці захищати» [12, с. 52]. Саме в боротьбі, захищаючи свої господарства від татарських орд і економічного визиску польської адміністрації, сформувався козацький стан зі своєю традицією, культурою й зародками державності. І, найголовніше, «витворив він (козацький стан – С. К.) врешті, в дорозі постійної селекції на війні і в праці, свою аристократію – оцих «козаків старинних», які повагою авторитету серед цілої маси козацької користувались і цим авторитетом її в одно зорганізоване обєднане тіло вязали» [12, с. 52-53]. Авторитет козацького стану, здобутий «морем своєї крові, своєю безмежною жертвовністю», визнали міщани, селяни, духовенство. Саме козацька старшина із покаяченою шляхтою сформували еліту Української держави, що «подібно як шляхта польська сотворила поняття державності польської і нації польської, козащина українська сотворила поняття державности й нації української», підсумовує В. Липинський [12, с. 53].

Відповідно до досліджень історика, до проведення Переяславської ради гетьман

Хмельницький та його соратники добилися значних успіхів у державотворенні, суттю яких були «узахіднення і європеїзація козащини». А подальший розвиток Української держави залежав від виконання елітою таких основних завдань: 1) «змагання до скріплення інституту приватної земельної власності», 2) «скріплення індивідуально-українського характеру цієї приватної земельної власності: характеру лицарського, аристократичного, зовсім чужою поняттям і формам московським, але zarazом характеру службового, що кардинально відріжняє за часів Богдана Хмельницького лицарство-козацтво українське від такого ж лицарства-шляхти польської» [12, с. 111 – 113]. Домінуючий вплив у суспільному житті козацького стану, на думку В. Липинського, став однією із причин «перемоги українського державного сепаратизму» проти Речі Посполитої [12, с. 81 – 82].

Чи не основним ворогом української державності, згідно із суспільно-політичними поглядами науковця, були «низова не хліборобська козащина та її права рука, анархічна «чернь» українська і допомога татарська». Саме вони репрезентували цивілізацію Сходу, що приходила на територію України в основному через контакти із Кримським ханством і Туреччиною [12, с. 86]. Історик стверджує, що для запорожців і тимчасових союзників Б. Хмельницького – татар – такі ознаки європейської культури як міські братства, бібліотеки, друкарні були далекими та чужими. Козацькі низи, на думку В. Липинського, воліли б «...показавши всю оцю Русь, знести її муровані городи, на степ запустити її хлібородні поля і всю її європейську культуру назад в одне велике, безкрає, непрооране «Запоріжжя» замінити» [12, с. 84], бо «панування-ж плуга грозить їй занапащенням степу широкого, «краю веселого», грозить повною руїною для її ловецької та скотарської общинної господарки» [12, с. 85]. Тому заслугою гетьмана Б. Хмельницького, як переконаний дослідник, стало те, що він обрав європейський шлях розвитку своєї держави, а її політичну еліту поступово перетворив на служиве лицарство. Насправді такого ворожого ставлення до європейських цінностей у запорожців не було, а таке трактування історії вченим, коли козацька старшина і покаячена шляхта втілюють в собі виключно культурний і цивілізований Захід, а козацькі низи – дикий Схід, свідчить про спрощення і схематизацію історичного процесу В. Липинським.

Можливо, саме в такий спосіб він отримував можливість у доступній формі донести свої думки до широкого кола читачів, а не лише дослідників. Не слід забувати, що й сам дослідник не був професійним істориком. І через це, вочевидь, дозволив собі не звернути особливої уваги на взаємні впливи обидвох цивілізацій одна на одну в зоні Великого кордону, що підтверджують сучасні дослідження [5, с. 39]. Хоча не виключено, що В. Липинський чітко усвідомлював це. На підтвердження думки дозволимо навести досить об'ємну цитату: «Два світи зустрілися на Україні; дві відмінні культури і два інші протилежні закони. Але взяті за Гетьмана Богдана в міцні карби української держави, вони взаємно себе запліднюють і родять ті нові форми людського життя, що своєю оригінальністю і своєрідністю надають окремий індивідуальний – ріжний від Москви і від Польщі – характер відродженій Українській Нації» [12, с. 133].

Становлення державної еліти в Україні середини XVII ст. В. Липинський пов'язував із боротьбою західного (європейського) світу із східним (азійським), симпатизуючи Заходу. Тому й основу виникнення провідної верстви в Українській державі вважав існування приватної власності на землю, західноєвропейської правової системи і лицарської моралі, що її перейняло козацтво із Західної Європи. Впливи Сходу в більшості випадків вважав негативними, що не завжди відповідало дійсності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Грушевський М. С. Очерк истории украинского народа. – К.: Либідь, 1991. – 400 с.
2. Лисяк-Рудницький І. П. Історичні есе. В 2 т. Том 1. / Пер. з англ. М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицака, А. Дешиці, Г. Киван, Е. Панкєвої. – К.: Основи, 1994. – С. 1-9.
3. Дашкевич Я. Р. Проблема дослідження степового кордону України (кінець XV – XVI ст.) // Тези доповідей другої вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця, 1984. – С. 7–8.
4. Дашкевич Я. Р. Козацтво на Великому кордоні (Українське козацтво: сучасний стан та перспективи дослідження проблеми [Матеріали круглого столу]) // Український історичний журнал (далі УІЖ). – 1990. – № 12. – С. 20–22.
5. Дашкевич Я. Р. Україна на межі між Сходом і Заходом (XIV – XVIII ст.) // Записки наукового товариства імені Шевченка. – Том ССХХІІ. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1990. – С. 28–44.

6. Дашкевич Я. Р. Україна на Великому кордоні // Давня і середньовічна історія України (історико-археологічний збірник). – Кам'янець-Подільський: Інформаційно-видавничий центр Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету, 2000. – С. 288–297.
7. Брехуненко В. Типологія степового кордону Європи і перспектива дослідження історії східноєвропейських козацтв // Україна в Центральній-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – Вип. 6. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2006. – С. 453–486.
8. Леп'явко С. А. Великий кордон Європи як фактор становлення українського козацтва // <http://www.cossackdom.com/book>;
9. Дашкевич Я. Р. Феномен В. Липинського та його дослідження (замість передмови) // Дашкевич Я. Р. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури (2-ге вид., виправл. й доповн.). – Львів: Львівське відділення ІУАД ім. М. С. Грушевського НАНУ / Літературна агенція «Піраміда», 2007. – С. 457–460.
10. Реєнт О. П. Інтерпретація В. Липинським місця і ролі релігійних інституцій у становленні й розбудові держави // Реєнт О. П. Перечитуючи написане. – К.: Інститут історії України НАН України, 2005. – С. 125–129.
11. Ясь О. В. В. Липинський та неоромантизм // УІЖ. – 2007. - № 5. – С. 75 – 95.
12. Липинський В. К. Україна на переломі 1657-1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII-ім столітті // Липинський В. К. Твори – Т. 3. / Ред. Лев Р. Білас, Ярослав Пеленський – Філадельфія: Східно-Європейський дослідний інститут ім. В. К. Липинського, 1991. – С. 1–271.
13. Липинський В. К. Участь шляхти у великому українському повстанні під проводом гетьмана Богдана Хмельницького // Липинський В. К. Твори. – Т.2. / За ред. Р. Залуцького, Є. Зиблікевич. – Філадельфія-Пенсильванія, 1980. – С. 1 – 638.

Калуцкий С. С. ВЯЧЕСЛАВ ЛИПНСКИЙ О ФОРМИРОВАНИИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЭЛИТЫ УКРАИНСКОГО ГОСУДАРСТВА В СРЕДИНЕ XVII ВЕКА В УСЛОВИЯХ ВЗАИМОВЛИЯНИЯ ВОСТОКА И ЗАПАДА

В статье раскрыты понимание В. Липинским процесса формирования политической элиты Украинского государства середины XVII в. при взаимном влиянии цивилизаций Запада и Востока, оценка ученого западной культуры, которую он считал наиболее естественной для государственности Украины, и восточной, которая, по его мнению, принесла много деструктивных явлений. Раскрыто понимание историком процесса европеизации лучших представителей украинского казачества и превращение его в правящий стан государства – аристократию (в понимании ученого).

Ключевые слова: Восток, Запад, элита, В. Липинский, Большой кордон, шляхта, старшина, казачество.

Kalutskyi S. S. VIACHESLAV LIPINSKYI ABOUT FORMING UKRAINIAN RULING ELITE IN MID OF 17TH CENTURY IN CONDITIONS OF MUTUAL INFLUENCE OF CIVILIZATION OF WEST AND EAST

There is an attempt in the article to light up the sight of V. Lipinskyi on the process of forming Ukrainian ruling elite in mid of 17th century. In conditions of mutual influence of civilization of West and East. In the article found up the explorer's attitude to western culture, which he considered to be the most optimum for Ukrainian statehood and eastern which considered to have the destructive influence. There is exposed the understanding of the process at Europeanization of the best representatives of the Ukrainian Cossacks and their transformation into the leading stratum – aristocracy (in the scholar's understanding).

Key words: East, West, elite, V. Lipinskyi, Big Border, nobility, warrant officer, cossacks.

УДК 94(477)»18»(092)

В.В. Верстюк

М. І. КОСТОМАРОВ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ ТА ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті на основі аналізу праць М. І. Костомарова та наукової літератури висвітлено внесок видатного українського історика, письменника й громадсько-політичного діяча в становлення та розвиток українського національного руху XIX ст. З'ясовано ставлення